

Δρ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος

«Τίς ὁ πρῶτος ἔπονομάσας Φεραῖον τὸν Βελεστινλῆν»

(Δημοσιεύθηκε στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*,
τόμ. 75, 2019, σελ. 141-144)

Το ερώτημα «Τίς ὁ πρῶτος ἔπονομάσας Φεραῖον τὸν Βελεστινλῆν» διατύπωσε ο καθηγητής Σπυρίδων Λάμπρος στο βιβλίο του, *Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα*, 1892. Το βιβλίο αυτό το εξέδωσε ένα χρόνο μετά την έκδοση των εγγράφων, που μετέφρασε και για φορά ἦρθαν στο φως ἀπὸ τα Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης ἀπὸ τον Γάλλο ελληνιστὴ Αἰμίλιο Λεγρὰν και ἐκδόθηκαν το 1891 ἀπὸ την Ἱστορικὴ και Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος. Μάλιστα, ο Λεγρὰν περαίνει τον πρόλογό του, με την ευχή να δει «...καταργουμένην τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα προσάρτησιν τοῦ ἔθνικοῦ Φεραῖος. Αὐτὸς ἐκεῖνος οὐδέποτε προσέλαβεν ἐκεῖνο τὸ ὄνομα. Ἡ δὲ συναίσθησις τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, ἡ δικαιοσύνη και ἡ εὐλάβεια ἀπαιτοῦσι νὰ διατηρήσωμεν τοῦ μάρτυρος τούτου τὸ ὄνομα ἐκεῖνο ὅπερ φέρων ὑπέστη τὸν θάνατον ὑπὲρ πίστεως, πατρίδος, νόμων και ἔλευθερίας»¹.

Με τα ἔγγραφα του Λεγρὰν-Λάμπρου ἀρχίζει ουσιαστικὰ ἡ ἱστορικότητα του Ρήγα στην ελληνικὴ ἱστοριογραφία. Και συμπληρώθηκαν στη συνέχεια με τα ἔγγραφα που ἔφεραν στο φως μετὰ τρεῖς περίπου δεκαετίες, το 1930, ο Κωνσταντῖνος Ἀμαντος και ο Ντούσαν Πάντελιτς. Και οι τρεῖς αυτές ἀξιόλογες και σημαντικὲς ἀρχεῖακές πηγές για τον Ρήγα Βελεστινλῆ, επειδὴ ἦταν δυσεῦρετες, ἐπανεκδόθηκαν με την προσθήκη εὑρετηρίων και την ἐπιμέλεια του γράφοντος ἀπὸ την Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα².

Ο Σπυρίδων Λάμπρος ἐπισημαίνει ὅτι στην ἐποχὴ, που ἔγραφε το βιβλίο, δεν ἀποκαλοῦσαν τον Ρήγα παρά μόνο «Φεραῖον». Και συμπληρώνει διερωτώμενος ὅτι εἶναι «Ἄγνωστον δὲ πῶς εἰσεπήδησεν ἤδη

1 Αἰμίλιου Λεγρὰν, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ και τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων ἐκ τῶν ἐν Βιέννῃ ἀρχείων ἐξαχθέντα μετὰ μεταφράσεως ἑλληνικῆς ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου*, Ἀθήνα 1891, σελ. ζ'. Φωτομηχανικὴ ἐπανεκδόση ἀπὸ την Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, με την προσθήκη εὑρετηρίου, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἀθήνα 1996, (β' ἐκδόση 2000).

2 Κωνσταντῖνου Ἀμάντου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ*, Ἀθήνα 1930, φωτομηχανικὴ ἐπανεκδόση με την προσθήκη εὑρετηρίου, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1997. Ντούσαν Πάντελιτς, *Ἡ ἐκτέλεση του Ρήγα*, μετάφραση ἀπὸ τα Σερβοκροατικά, Πασχαλίνα Σπυροῦδη, εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα, Ἰωάννη Παπαδριανού, ἐπιμέλεια-εὑρετήριον Δημ. Καραμπερόπουλου, ἐκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 2000.

έν τοῖς χρόνοις τῶν ἡμετέρων πάππων παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πατρίδος του». Αυτὸς ἦταν ὁ λόγος που στην πρώτη υποσημείωση παρατηρεῖ πως «Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω τίς ὁ πρῶτος ἐπονομάσας Φεραῖον τὸν Βελεστινλῆν»³. Πράγματι, σχεδόν ὅλοι οἱ προγενέστεροι συγγραφεῖς ἀποκαλοῦσαν τὸν Ρήγα «Φεραῖον» καὶ οὐχὶ «Βελεστινλῆν». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἔγραφε ὅτι δὲν κατόρθωσε νὰ ἐξακριβώσῃ ποῖος πρῶτος τὸν ὀνόμασε «Φεραῖον».

Μία πρώτη ἀπάντηση στο ἐρώτημα τοῦ καθηγητοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου ἦταν ἐκείνη τοῦ Κωνσταντίνου Αμάντου το 1930. Υποστήριξε πως ὁ Γεώργιος Βεντότης ἦταν ἐκεῖνος που ὀνόμασε τὸν Ρήγα «Φεραῖον», τονίζοντας ὅτι τὸ ἀνώνυμο ἐπίγραμμα «Εἰς τὸν Φεραῖον Ρήγαν» στὸν *Νέο Ἀνάχαρσιν* τοῦ 1797 εἶναι τοῦ Γεωργίου Βεντότη, «Ὁ Βεντότης λοιπὸν πρῶτος μετεχειρίσθη τὸ ἐθνικὸν ὄνομα Φεραῖος, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Ρήγας εἰς τὰ βιβλία του καὶ εἰς τοὺς χάρτας του ὀνομάζει ἑαυτὸν ῥήγαν Βελεστινλῆν Θετταλόν»⁴. Στήριξε τὴν ἀποψή του αὐτή, ὅπως γράφει, στο γεγονός ὅτι στο *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, ὑπάρχει ἐπίγραμμα τοῦ Γεωργίου Βεντότη στὸν Ρήγα. Τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ αὐτοῦ τὸν ἐπαναλαμβάνει καὶ σε μεταγενέστερα σχετικὰ δημοσιεύματά του γιὰ τὸν Ρήγα, «Ὁ Βεντότης ἐπωνόμασε τὸν Ρήγαν ῥήγα Φεραῖον», ἴσως ἐνθουσιούμενος τὸν Ἀλέξανδρον Φεραῖον»⁵, καὶ «τὸ ὄνομα Φεραῖος τὸ μεταχειρίσθηκε πρῶτος ὁ Γεώργιος Βεντότης τὸ 1797, ὅπως ἔδειξα εἰς τὰ *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα* (σ. κ'), ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι»⁶. Ἐπίσης, σαν βέβαιο ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς. Παρατηροῦσε σχετικὰ ὁ Ν. Βέης⁷, «Ὁ δὲ Γεώργιος Βεντότης ἔγραψε καὶ δίστιχον ἐπίγραμμα εἰς τὸν Δ' τόμον τῆς πρώτης ἑλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος». Ομοίως, ὁ Π. Ενεπεκίδης σημειώνει, «Τὸ γνωστότερον ῥήγα Φεραῖος» εἶναι ὅπως ἐξακριβώσε ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος ἕνα λόγιον δῶρον τοῦ Ζακυνθινοῦ συνεργάτη τοῦ Γεωργίου Βεντότη»⁸. Ἐπίσης, ὁ Ενεπεκίδης μετὰ δεκαετία ἐπαναλαμβάνει τὰ ἴδια, «Ὁ ἀείμνηστος ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἄμαντος διεπίστωσε πρῶτος ὅτι τὸ ἐπίθετον ῥήγα Φεραῖος ἐδόθη εἰς τὸν Ρήγαν διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τὸν Βεντότην, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Θεσσαλὸν πρωτομάρτυρα ὠραῖα ἀρχαῖα ἐπιγράμματα»⁹.

3 Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, *Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα*, Αθήνα, Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑστίας, 1892, σελ. 11 καὶ 97.

4 Κωνσταντίνου Αμάντου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ*, ὀ.π. σελ. κ'.

5 Κωνστ. Αμάντου, «Ρήγας Βελεστινλῆς», περιοδικὸ *Ἑλληνικά*, τόμ. 5, 1932, σελ. 51.

6 Κωνστ. Αμάντου, «Ρήγας Φεραῖος», *Νέα Ἑστία*, τόμ. 43, 1948 σελ. 396, [=Ἀρθρα καὶ λόγοι, Αθήνα 1953, σελ. 16-17].

7 Ν. Βέης, «Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς βενναίας ῥημερίδος» περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ-Φεραῖου καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ», *Νέα Ἑστία*, τόμ. 30, 1941, σελ. 793^α.

8 Αναγνώστηκε «τὸ βράδυ τῆς 28^{ης} Σεπτεμβρίου 1957 στὴν αἴθουσα τοῦ ῥηνομάρτυρα», Π. Ενεπεκίδης, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Αθήνα 1965, σελ. 68 καὶ 85.

Επισημαίνουμε, ωστόσο, πως αν το επίγραμμα ήταν του Βεντότη, φυσικό θα ήταν να είχε αναγραφεί το όνομά του, όπως και στο *Φυσικής Απάνθισμα*, το 1790, στο οποίο, τονίζουμε ότι ο Βεντότης τότε δεν αποκάλεσε τον Ρήγα «Φεραῖον». Επίσης, θεωρούμε ότι και ο Ρήγας θα ανέγραφε το όνομα του Βεντότη μια και ήταν ο εκδότης του *Νέου Αναχάρσιδος* και τα πρώτα κεφάλαια ήταν του Βεντότη. Επί πλέον, και το πιο σημαντικό είναι πως το επίγραμμα «Μοῦνος ἔην πινάκεσιν κατένθετο πατρίδα Ρήγας/ και γε ὅσ' ἦδε φέρει βίβλος ἀπειρεσίη», και σε απόδοση από τον Λ. Βρανούση¹⁰ «εἶναι ὁ μόνος πὸν κατέστρωσε σὲ χάρτες τὴν πατρίδα του, καθὼς καὶ ὅσα ἔμπεριέχει τοῦτο τὸ πλούσιο σε περιεχόμενο βιβλίον», αναφέρεται στην *Χάρτα*, που σημαίνει πως ο συγγραφέας του επιγράμματος θα είχε δει την *Χάρτα*, που είχε σχεδιαστεί και τυπώνονταν. Ο Βεντότης¹¹ είχε ήδη αποβιώσει πριν από δέκα μήνες (5/17 Νοεμβρ. 1795), όταν ο Ρήγας είχε έρθει στην Βιέννη τον Αύγουστο του 1796.

Προσθέτουμε ακόμη πως οι συγγραφείς μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον Ρήγα, δεν θα ήταν δυνατόν, νομίζουμε, να χρησιμοποιούσαν το «Φεραῖος» μόνο από το γεγονός του επιγράμματος, αν έγκυρα μελετήματα σχετικά με τον Ρήγα και δοκιμών συγγραφέων δεν ανέγραφαν το «Φεραῖος». Εκτός τούτου, το αναγραφόμενο «Φεραῖος», είναι σε ανώνυμο επίγραμμα και όχι σε τίτλο βιβλίου ή σε σχετική μελέτη, όπως στα δημοσιεύματα, που αναγράφουν το «Φεραῖος» για τον Βελεστινλή, μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους και μέχρι την εποχή που ο Σπυρίδων Λάμπρος το 1892 διατύπωσε το ερώτημά του.

***

Το 1987 ιδρύσαμε την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, που στους σκοπούς της είναι η μελέτη της ζωής και του έργου του Ρήγα Βελεστινλή, με την διοργάνωση των Διεθνών Συνεδρίων, την παράλληλη έκδοση των Πρακτικών τους, και την επανέκδοση των έργων του και σχετικών μελετών. Στο πλαίσιο αυτό, το 1997 (επανεκδοση το 2000) δημοσιεύσαμε τη μελέτη μας *Όνομα καὶ καταγωγή τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*. Κατά τη σχετική έρευνα για το πραγματικό όνομα, μια και υποστηρίζονταν σαν πραγματικό όνομα του Ρήγα το «Ἀντώνιος Κυριαζῆς», τεκμηριώθηκε το ανιστόρητο του πράγματος. Μάλιστα, διαγράφηκε τελικά από το Σχολικό βιβλίο Ιστορίας της ΣΤ΄ Τάξεως Δημοτικού με

9 Π. Ενεπεδίδη, *Κοραῖς-Κούμας-Κάλβος*, Αθήνα, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1967, σελ. 248.

10 Λεάνδρου Βρανούση, *Ἐφημερίς ἔτος ἑβδομον 1797, Προλεγόμενα*, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1995, σελ. 848.

11 Ο Λ. Βρανούσης, *Ἐφημερίς, Προλεγόμενα, ὁ.π.*, σελ. 816-817, σημειώνει ότι είναι εξακριβωμένο το πότε πέθανε ο Γεώργιος Βεντότης παραπέμποντας στις σχετικές εργασίες: Ἀνδρόνικου Δημητρακόπουλου, *Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελλ. Φιλολογίαν τοῦ Κ. Σάθα*, Λιψία 1871, σελ. 93, Π. Ενεπεκίδη, *Κοραῖς-Κούμας-Κάλβος*, Αθήνα 1967, σελ. 248-252, Γ. Λαῖου, «Γεώργιος Βεντότης», *Επτανησιακά Φύλλα*, τ. Γ΄, αρ. 6, Νοέμβρ. 1958, σελ. 183-184.

απόφαση του τότε Παιδαγωγικού Ινστιτούτου μετά το αίτημά μας και την προσκόμιση της σχετικής βιβλιογραφίας¹².

Κατά την συστηματική, ωστόσο, διερεύνηση όλων των δημοσιευμένων μελετών για τον Ρήγα κατά τον 19ο αιώνα, εντοπίστηκε το βιβλίο όπου για πρώτη φορά χρησιμοποιείται το «Ρήγας Φεραῖος». Είναι η εποχή, μετά την δημιουργία του Ελληνικού κράτους, ανάπτυξης της σχετικής αρχαιολατρίας. Συγκεκριμένα, ο Κωνσταντίνος Κούμας (1777-1836), λόγιος, διδάσκαλος του Γένους, το 1832 στον τελευταίο τόμο, τον δωδέκατο, του έργου του, *Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*¹³ και στο κεφάλαιο οι «Ἕλληνες», ανέγραψε ως κεφαλίδα του κειμένου το «Ρήγας ὁ Φεραῖος», ενώ στο κείμενο απλά αναγράφει «Ὁ ἕκ Φερῶν (τώρα Βελεστίνου) τῆς Θετταλίας Ρήγας». Ἐχουμε την πρώτη μνεία σε βιβλίο του ονόματος «Φεραῖος» για τον Ρήγα.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1834, ο Ιωάννης Φιλῆμων στο ἔργο του *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας*¹⁴, επανέλαβε το «Ρήγας Φεραῖος», τονίζοντας ὅτι ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως ἐπώνυμο το ὄνομα της γενέτειράς του «Βελεστηνός». Σχετικά σημειώνει «...δὲν μεταχειρίζετο ὁ Ρήγας τὸ ἀρχαῖον τοπικὸν ὄνομα τῆς πατρίδος του, κατὰ τὴν ὅποιαν ἔκαμον χρῆσιν διάφοροι ἄλλων τόπων, ἀλλὰ τὸ μεταγενέστερον Βελεστηνός». Ακολουθῶς, μετὰ δύο χρόνια, το 1836, ο Χριστόφορος Περραιβός, ο σύντροφος του Ρήγα, δημοσίευσε το βιβλίο του με τίτλο *Ἀπομνημονεύματα πολεμικά*¹⁵, στο ὁποῖο αναγράφει «Ρήγας Φεραῖος ὁ Θετταλός», μάλιστα με δύο «ρρ», σημειώνοντας ἐπὶ πλέον πῶς ο Ρήγας χρησιμοποίησε στα συγγράμματά του και τα δυο ἐπώνυμα, «ποτὲ μὲν Ρήγας Φεραῖος, ποτὲ δὲ Ρήγας Βελεστηνῆς». Αναληθῆς αὐτὸς ο ἰσχυρισμὸς του Περραιβοῦ. Μάλλον δὲν θα εἶδε τα ἔργα του Ρήγα, ο ὁποῖος οὐδέποτε ἀνέγραψε ὡς ἐπώνυμο το «Φεραῖος», ἀλλὰ πάντοτε «Ρήγας Βελεστηνῆς Θετταλός». Ομοίως, ο Περραιβός επαναλαμβάνει το «Φεραῖος», το 1860, στην βιογραφία του Ρήγα με τίτλο, *Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδήμου Ρήγα Φεραίου τοῦ Θετταλοῦ*¹⁶, ὅπου ὡστόσο

12 Δημ. Καραμπερόπουλου, *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστηνή*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2000, σελ. 58-64.

13 Κωνσταντίνου Κούμα, *Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, τόμ. ΙΒ', Βιέννη 1832, [=Κ. Κούμα, *Οἱ Ἕλληνες. Διαφωτισμός-Ἐπανάσταση. Ανατύπωση με εἰρητήριο*, Βιβλιοπωλεῖον Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα 1998], σελ. 601.

14 Ιωάννου Φιλῆμονος, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας*, Ἐν Ναυπλῖα 1836, σελ. 90-99. Ομοίως και στο μεταγενέστερο ἔργον του το «Ρήγας Φεραῖος» χρησιμοποίησε ο Φιλῆμων, *Δοκίμιον Ἱστορίας Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Αθήνα 1959, τόμ. Β', σελ. 10.

15 Χριστόφορου Περραιβοῦ, *Ἀπομνημονεύματα πολεμικά*, Ἐν Ἀθήναις 1836, σελ. η'

16 Χριστόφορου Περραιβοῦ, *Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδήμου Ρήγα Φεραίου του Θετταλοῦ*, Ἐν Ἀθήναις 1860, [=επανατύπωση Βιβλιοπωλεῖον Νότη Καραβία, Αθήνα 1998], υποσημείωση σελ. 23-24.

αναγράφει σωστά τον τίτλο του βιβλίου φυσικής και τον συγγραφέα του, «Φυσικῆς ἀπάνθισμα...παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ».

Λόγου του κύρους που διέθετε ο Περραιβός, ως σύντροφος του Ρήγα, και με τα δύο προαναφερθέντα δημοσιεύματά του συνέβαλε καθοριστικά στην καθιέρωση του ονόματος «Φεραῖος» ἀντί του πραγματικού «Βελεστινλής», όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει και ο Απόστολος Δασκαλάκης¹⁷. Σημειώνουμε ωστόσο, ότι ο ιατρός Μιχαήλ Περδικάρης το 1811 σε σχετικό χειρόγραφο λιβελλογράφημά του ἐναντίον του Ρήγα χρησιμοποίησε το «Φεραῖος»¹⁸.

***

Συμπερασματικά τονίζεται, δίνοντας ἀπάντηση στο ἐρώτημα του Σπυρίδωνος Λάμπρου, που διατυπώθηκε το 1892, πως η πρώτη ἀναφορά του ονόματος «Ρήγας Φεραῖος» ἦταν ἐκείνη του Κων. Κούμα το 1832 και στη συνέχεια του Ιωάννη Φιλήμονος το 1834 και του Χριστόφορου Περραιβού το 1836. Ἐκτοτε, η διάδοση των ιστορικών βιβλίων ιδιαίτερα του Φιλήμονος και του Περραιβού, συνέβαλε στην καθιέρωση του ονόματος του Ρήγα «Φεραῖος», ἀντί του «Βελεστινλῆς», που ο ἴδιος χρησιμοποίησε.

---

17 Απόστολου Δασκαλάκη, «Περὶ τὸ πραγματικὸν ὄνομα τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ», στον τόμο *Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα*, Αθήνα 1940, σελ. 129.

18 Λέανδρου Βρανούση, Μιχαήλ Περδικάρης, Ρήγας ἢ κατὰ ψευδοφιλελλήνων, στον τόμο *Οἱ Πρόδρομοι*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, αρ. 11, Αθήνα 1956, σελ. 189-200. Επίσης, Λέανδρου Βρανούση, *Ρήγας ἢ κατὰ ψευδοφιλελλήνων, ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ Μιχαήλ Περδικάρη (1811)*, Κέντρον Ἐρεῦνης του Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Αθήνα 1997, σελ. 67 και 192.